

Dariusz Kasprzak (PAT, Kraków)

Problematyka grzechu, wiary i usprawiedliwienia w augustyńskich komentarzach do Listu do Rzymian

Wstęp

Problematyka grzechu, wiary i usprawiedliwienia pojawia się stosunkowo często w pismach św. Augustyna z Hippony¹. Jedną z pierwszych prób ujęcia tej tematyki są jego komentarze do Listu św. Pawła do Rzymian. Niniejszy artykuł podejmuje te zagadnienia,

---

¹ Tematykę grzechu, wiary, i usprawiedliwienia Augustyn rozwijał w wielu swoich kolejnych dziełach. Do najważniejszych należą: *Confessiones* 7, 17, 23; *De Trinitate* 9, 6, 9 – 9, 7, 12 (światło łaski Boga oświetlające ludzkie intuicje dotyczące podstawowych pryncypiów logicznych, naukowych, etycznych, dotyczących sztuki, piękna ecc.); *In epistulam Joannis od Parthos tractatus* 7, 6 (Duch Św. działający w sercach wiernych poprzez swoją łaskę); *De Genesi adversus manicheos* 2, 4, 5 – 2, 5, 6 (niezbędność łaski Boga dla wszelkich stworzeń, także w stanie pierwotnej szczęśliwości zarówno dla aniołów jak i dla ludzi); *De Genesi ad litteram* 1, 2, 5; 7, 9, 12 (konieczność łaski dla człowieka będącego w stanie upadku grzechu); *Ad Simplicianum* 1, 1, 1 (konieczność łaski Ducha Świętego dla chrześcijanina – aby mógł przeciwstawić się złym pragnieniom i żyć w zgodzie z Bożymi nakazami); *De spiritu et littera* 8, 13 (łaska Boża i Jego Bliskość konieczne do zbawczego działania ludzkiej ascezy i moralności); *De natura et gratia* 27, 30–31 (działanie łaski Bożej Miłości absolutnie konieczne dla wszelkich dobrych pragnień i każdego dobrego działania człowieka); *De natura et gratia* 56, 67 (opis stanu człowieka w łasce); *De natura et gratia* 4, 4 oraz *De baptismo* 2, 4, 19 (ktokolwiek pozostaje bez łaski chrztu i nie przyjmuje Ewangelii – będzie ostatecznie potępiony przez Boga); *De natura et gratia* 2, 2 (to dla zbawienia człowieka konieczna jest łaska odkupieńczej śmierci Jezusa Chrystusa, a nie możliwość czynienia dobra przez człowieka); *De correptione et gratia* 7, 13 (łaska zbawienia i gloryfikacji człowieka jest darmowa i niezastuzona, podobnie jak jego stworzenie przez Boga).

tak jak kształtowały się w dziełach św. Augustyna w latach 394–395. Stanowisko zajęte przez doktora z Hippony w tym okresie wpłynęło w zasadniczy sposób na kształt jego późniejszych, w miarę już skryzalizowanych poglądów dotyczących stanu człowieka stojącego wobec problemów grzechu, wiary i usprawiedliwienia².

Augustyn dwukrotnie komentował List do Rzymian. W Kartaginie, w czerwcu 394 r. napisał Komentarz do niektórych kwestii poruszanych w Liście do Rzymian (*Expositio quarumdam propositionum ex Epistola ad Romanos*)³. W rzeczywistości nie był to systematyczny komentarz, lecz próba wyjaśnienia tzw. kwestii (*quaestiones*), czyli trudności w interpretacji Pisma, o co zwróciła się do niego jedna ze wspólnot ascetyczno-monastycznych – fratres. Odpowiedzi na wspomniane trudne kwestie były przekazane ustnie, a dopiero później spisane w postaci zbioru replik na 76 szczegółowych kwestii. Poszczególne kwestie są najczęściej poprzedzone jednym werselem, fragmentem lub też całą perykopą (rzadziej) tekstu św. Pawła⁴.

Augustyn wykazuje w tych tekstach zainteresowanie przede wszystkim znaczeniem doktrynalnym tekstu pawłowego, nie wcho-

---

² Samo zagadnienie napięcia pomiędzy łaską a naturą, a w konsekwencji usprawiedliwieniem człowieka przez łaskę Boga u św. Augustyna było szeroko omawiane w dziełach patrystycznych. Klasyczną już dzisiaj pozycją są dwie publikacje ojca Agostino Trapè: *S. Agostino: Introduzione alla dottrina della grazia. I. Natura e Grazia*, Roma 1987; Tenze, *S. Agostino: Introduzione alla dottrina della grazia. I. Grazia e Libertà*, Roma 1990; warto też zaznaczyć opracowania: W. Babcock, *Augustine's Interpretation of Romans (A.D. 394–396)*, *Aug. Stud.* 10 (1979), s. 55–74; J. Patout Burns, *Grace*, [w:] *Augustine through the Ages. An Encyclopedia*, Allan D. Fitzgerald OSA (general editor), Jaroslav Pelikan (foreword by), Grand Rapids–Cambridge 1999, s. 391–399; M. G. Mara, *Agostino interprete di Paolo. Commento di alcune questioni tratte dalla Lettera ai Romani. Commento incompiuto della Lettera ai Romani*, Milano–Torino 1993; J. Rist, *Augustine on Free Will and Predestination*, *JTS* 20 (1969), s. 420–427.

³ Wydania krytyczne: CSEL 84, Vindobonae 1971, pod red. I. Divjak; NBA X/2, *Opere esegetiche*, introduzioni particolari di S. Caruana, B. Fenati, M. Mendoza, traduzioni di D. Gentili, V. Tarulli, indici di F. Monteverde, Città Nuova Editrice, Roma 1997, s. 505–565.

⁴ Dalej na oznaczenie *Komentarza do niektórych kwestii odnośnie Listu do Rzymian (Expositio quarumdam propositionum ex Epistola ad Romanos)* będę używał w tekście artykułu *Expositio quarumdam*.

dząc specjalnie w interpretację duchową, pastoralną czy też parene-tyczną. Wnioskuje on, że główny problem pojawiający się w Liście do Rzymian to zagadnienie uczynków wynikających z Prawa i zagadnienie łaski Bożej. Za kluczowe dla tej tematyki uznaje wyjaśnienia zawarte *Expositio quarumdam* 12 [13–18], gdzie wyróżnia cztery etapy historii zbawienia: przed Prawem (*ante legem*), pod Prawem (*sub lege*); w łasce (*sub gratia*); w pokoju (*in pace*). Podział ów po raz pierwszy prezentuje właśnie przy omawianiu Rz 3, 20, gdy rozważa kwestię wolnej woli człowieka. Píše on, że doskonale *libero arbitrio* posiada pierwszy człowiek przed popełnieniem grzechu, wolną wolę nakierowaną na chęć niegrzeszenia – człowiek żyjący pod Prawem; wolną wolę zorientowaną na to, aby nie grzeszyć – człowiek pozostający pod wpływem łaski, nie precyzuje natomiast, jak należy opisać wolną wolę człowieka, żyjącego w pokoju.

Po raz drugi Augustyn podjął się analizy Listu do Rzymian w 395 r. w Hipponie w tzw. *Komentarzu niedokończonym do Listu do Rzymian* (*Epistolae ad Romanos inchoata Expositio*)⁵. Pierwotnie zamierzał zamieścić w nim systematyczny komentarz tekstu pawłowego. Jednak prawdopodobnie ze względu na piętrzące się trudności zdołał opracować tylko Rz 1, 1–7, po czym przerwał pracę nad tym dziełem. Augustyn już na wstępie swego drugiego komentarza ustala, że podstawowym tematem poruszonym przez Pawła w cytowanym tekście jest głoszenie uniwersalnego przesłania Ewangelii Jezusa Chrystusa, którym jest według Augustyna usprawiedliwienie człowieka. Komentarz do 8 rozdziału, następujący po omówieniu zagadnień zawartych w Rz 1, 1–7 przechodzi w mini-traktat dogmatyczny poświęcony zasadniczo kwestii grzechu przeciwko Duchowi Św. Augustyn na wstępie odrzuca chrystologię żydowską, uznając Chrystusa jedynie za syna Dawidowego; następnie chrystologię ebionitów, którzy widzieli w Jezusie jedynie człowieka oraz ideologię innych grup judeochrześcijan, którzy traktowali Chrystusa tylko

---

⁵ CSEL 84, Vindobonae 1971, red. I. Divjak; NBA X/2, *Opere esegetiche*, introduzioni particolari di S. Caruana, B. Fenati, M. Mendoza, traduzioni di D. Gentili, V. Tarulli, indici di F. Monteverde, Roma 1997, s. 677–721; dalej na oznaczenie *Komentarza niedokończonego do Listu do Rzymian* (*Epistolae ad Romanos inchoata Expositio*) będę używał skrótu: *Inchoata Expositio*.

jako stworzenie anielskie. Według św. Augustyna człowiek, który lekceważy odpuszczenie grzechów i pojednanie z Bogiem albo też wątpi w zbawienie, popełnia grzech przeciwko Duchowi Świętemu⁶. Dalej skupia się na odrzuceniu eklezjologii Donata. Udowadnia możliwość odpuszczenia grzechów ciężkich po chrzcie; jedynie grzech przeciwko Duchowi Św. nie może być odpuszczony po ochrzczeniu. Sami donatyści uznawali natomiast odpuszczalność jedynie tych grzechów, które były popełnione w stanie ignorancji, a jako taką traktowali właśnie sytuację ludzi przed chrztem⁷.

W Komentarzu do niektórych kwestii odnośnie Listu do Rzymian Augustyn koncentruje się przede wszystkim na wyjaśnieniu kwestii poruszonej przez Pawła w Rz 4, 2; 4, 20; 10, 1. Według doktora z Hippony łasce należy przeciwstawić nie tyle samo Prawo, co usprawiedliwienie płynące z czynków. Augustyn już na początku tego tekstu zaznacza, że ograniczył się w nim tylko do tych koncepcji, które znajdują się w Liście apostoła Pawła do Rzymian. Przede wszystkim zajmuje się tutaj zagadnieniem dotyczącym wzajemnego stosunku dzieł Prawa i łaski.

M. G. Mara, komentując poglądy Augustyna zawarte w jego komentarzach do Listu św. Pawła do Rzymian, utrzymuje, że w większości augustyńskich komentarzy można wyróżnić cztery linie interpretacyjne: antymanichejską, neoplatońsko-duchowo-religijną (metoda alegoryczna); ascetyczną i wreszcie doktrynalno-dyscyplinarną⁸.

---

⁶ Szerzej o problematyce grzechu przeciwko Duchowi Świętemu w pismach św. Augustyna zobacz: W. Turek, *Grzech przeciw Duchowi świętemu w tradycji patrystycznej*, Kraków 2000, s. 212–257.

⁷ O samej polemice św. Augustyna z donatystami: R. Crespin, *Ministère et sainteté, pastorale du clergé et solution de la crise donatiste dans la vie et doctrine de Saint Augustin*, Paris 1965; W. H. C. Frend, *The Donatist Church, a movement of protest in Roman North Africa*, 2e, Oxford 1971; B. Kriegbaum, *Kirche der Traditoren oder Kirche der Märtyrer? Die Vorgeschichte des Donatismus*, „Insbrucker theologische Studien“ 18(1986); G. G. Willis, *Saint Augustine and the Donatist Controversy*, Londyn 1950; E. Tengström, *Donatisten und Katholiken: Sociale, wirtschaftliche und politische Aspekte einer nordafricanischen Kirchenspaltung*, Göteborg 1964.

⁸ M. G. Mara, *Agostino interprete di Paolo*, s. 57–58; ogólnie na temat egzegezy św. Augustyna: M. Simonetti, *Między dosłownością a alegorią. Przyczynek do historii egzegezy patrystycznej*, Kraków 2000, s. 347–364.

Problematyka teologiczna grzechu, wiary i usprawiedliwienia w augustyńskich komentarzach do Listu św. Pawła do Rzymian

Św. Augustyn w swoich komentarzach do Listu do Rzymian nie porusza od razu zagadnienia grzechu człowieka, lecz stara się wyjść od rzeczywistości łaski. W *Expositio quarumdam* 1[1]. (Rz 1, 4) stwierdza, że wyrażenie: „według Ducha Świętości przez powstanie z martwych” oznacza, że ludzie otrzymali dar Ducha po zmartwychwstaniu Chrystusa. Zostaje tu przywołane zmartwychwstanie, ponieważ wszyscy „w nim zostaliśmy ukrzyżowani” (Gal 2, 20) i zmartwychwstaliśmy⁹. Skutkiem działania łaski ma być przemiana duchowa. Według *Expositio quarumdam* 2.[2]. (Rz 1, 11) posiadanie daru miłości Boga i bliźniego ma przeciwdziałać okazywaniu zazdrości wobec nawróconych pogan, przez wzgląd na miłość do Chrystusa¹⁰.

---

⁹ *Expositio quarumdam* 1[1]: „Sensus hi sunt in Epistola ad Romanos Pauli apostoli. Primo omnium, ut quisque intellegat in hac epistola quaestionem versari operum legis et gratiae. 1[1] Quod autem ait: Secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum, id est quia Spiritus donum acceperunt post eius resurrectionem; mortuorum vero resurrectionem memorat, quia in ipso omnes crucifixi sumus et resurreximus”: NBA X/2, Roma 1997, 506; Dzisiaj w egzegezie wyrażenie: z wersetu Rz 1, 4 a ustanowionym według Ducha Świętości, przez powstanie z martwych pełnym mocy Synem Bożym – o Jezusie Chrystusie, Panu naszym – odnosi się przeważnie do zmartwychwstania samego Chrystusa. Augustyn odnosi je natomiast do powszechnego zmartwychwstania, podobnie jak Ambrożyjaster, *Komentarz do Listu św. Pawła Rzymian 1, 4*: „A dlatego nie wyraził się: „przez zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa” lecz „przez powstanie z martwych”, ponieważ zmartwychwstanie Chrystusa niesie ze sobą powszechne zmartwychwstanie. Ta moc oraz zwycięstwo w Chrystusie wydają się większe, ponieważ taką samą władzą posługuje się martwy, jaką posługiwał się żyjący. Pokazał dzięki temu, że wyszydził śmierć, aby nas odkupić. Z tego też powodu nazywa Go naszym Panem” – ŻMT 19, tłumaczenie J. Sulowski, wstęp J. Żelazny, Kraków 2000, s. 30; na temat usprawiedliwienia i zbawienia u Ambrożyjastra zobacz E. Staniek, *Usprawiedliwiający charakter chrześcijańskiej wiary. Studium nad Komentarzami Ambrożyjastra i Pelagiusza do Listów św. Pawła*, Kraków 1982, mps.

¹⁰ *Expositio quarumdam* 2[2]: „Quod autem dicit: Ut gratiam vobis spiritalem impertiar, dilectionem scilicet Dei et proximi, ut per caritatem Christi gentibus in Evangelium vocatis minime inviderent” – NBA X/2, Roma 1997, 506. W dzisiejszych tłumaczeniach tego tekstu, np. w BT tekst biblijny jest trochę inny, tj.: *aby*

Tekst biblijny interpretowany przez Augustyna nie zawiera, w przeciwieństwie np. do Wulgaty, wyrażenia „jakaś łaska”. Według Augustyna Paweł czyni Rzymian uczestnikami tej łaski duchowej, którą jest miłość objawiająca się w miłości Boga i bliźniego, i w imię której wspólnota rzymska jest zobowiązana do przyjmowania pogan. Ambrozjaster w swoim *Komentarzu do Rzymian 1, 11* również nie stosuje wyrażenia „jakaś łaska”, zaś termin „łaska” pojmuje jako dar „łaski duchowej”. Paweł z kolei chce, aby tak rozumiana łaska stała się udziałem Rzymian, naśladowujących go w posłaniu chrześcijańskim tylko zewnątrz, nie zaś w sensie duchowym¹¹.

Ta łaska, jak dopowie w *Inchoata Expositio 1–2*, ma doprowadzić człowieka do wiary. W *Inchoata Expositio 1* stwierdza, że Ewangelia była głoszona nie po to, aby żyjący pod Prawem Żydzi byli uznani jako sprawiedliwi za wierzących, lecz aby wszyscy ludzie zostali najpierw usprawiedliwieni dzięki wierze, a następnie zaczęli żyć w duchu sprawiedliwości. W *Inchoata Expositio* wywodzi znaczenie terminu synagoga od hebrajskiego słowa *synago*, czyli zbierać, natomiast określenie *Ekklesia* wiąże z greckim wyrazem *kaleo* (wołać). Kościół zwołuje zgromadzenie w imię Boże; Żydzi natomiast (wyraźny topos antyżydowski) odrzucili wezwanie Chrystusa oraz Jego samego jako pokarm dający życie wieczne. Skupili się za to na obietnicach Prawa dotyczących rzeczy doczesnych, o charakterze nie tyle duchowym co przemijającym i koncentrującym się wokół dóbr materialnych tego świata¹².

---

*wam użyzyć nieco daru duchowego dla waszego umocnienia; jako, że Augustyn posługiwał się prawdopodobnie afrykańską odmianą *Veteres Latanie*, czyli *Afrą*, której łacińskie tłumaczenie czasami różni się od współczesnego tłumaczenia z języka greckiego. Bardziej szczegółowo o zagadnieniach związanych z augustyńskim sposobem tłumaczenia i wyjaśniania Pisma Świętego zobacz: B. Margerie, *Introduction à l'histoire de l'exégèse. III. Saint Augustin*, Paris 1983.*

¹¹ Ambrozjaster, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian 1, 11*: *ŻMT 19*, s. 33–34; M. G. Mara, *Agostino interprete di Paolo*, s. 5, 96.

¹² *Inchoata expositio 2*: „Itaque Epistolam sic exorsus est: Paulus servus Iesu Christi vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei. Breviter in duobus verbis Ecclesiae dignitatem a Synagogae vetustate discernit. Ecclesia quippe ex vocatione appellata est, Synagoga vero ex congregatione. Convocari enim magis hominibus congruit, congregari autem magis pecoribus, unde greges proprie pecorum dici solent. Quamquam ergo plerisque Scripturarum locis ipsa Ecclesia

Podczas gdy tekst św. Pawła ogranicza się do mówienia o błędzie religijności pogańskiej, Augustyn uprzedza Pawła w jego późniejszym stwierdzeniu znajdującym się w Rz 3, 24, że poganie nie są wykluczeni z możliwości tej nagrody za wiarę, którą jest łaska.

Stanowi to według M. G. Mary, argumentację przeciwko manichejczykom. Komentując dalej Rz 1, 18 w *Expositio quarumdam* 3[3] Augustyn twierdzi, że:

Gniew Boży skierowany jest z nieba przeciwko wszelkiej nieprawości ecc., w podobnym tonie Salomon zarzuca mędrcom tego świata, iż skoro rzeczywiście osiągnęli tak wielką mądrość, że zasłużyli na uznanie świata, to dlaczego tym łatwiej nie odkryli Pana i Stworzyciela całego świata. Sam Apostoł zwracając się do Ateńczyków, wyraźnie daje do zrozumienia, że pogańscy mędracy odnaleźli Stworzyciela. Po czym stwierdza: w nim żyjemy, poruszamy się i jesteśmy i dodaje: jak to mówią zresztą także i niektórzy spośród was. Wydaje się, że chciał w ten sposób napiętnować przede wszystkim bezbożność pogan, aby wykazać, iż mogą oni, porzucając ją, dojść aż do łaski. I rzeczywiście byłoby niesprawiedliwością, aby ponosili karę za bezbożność, a nie otrzymali nagrody za wiarę¹³.

---

grex Dei et pecus Dei et ovile Dei vocetur, tamen cum in comparatione homines pecora dicuntur, ad vitam veterem pertinent. Et apparet huiusmodi homines, non cibo sempiternae veritatis, sed temporalium promissionum tamquam terreno pabulo esse contentos. Paulus ergo servus Christi Iesu vocatus est Apostolus, quae vocatio illum coaptavit Ecclesiae. In Evangelium autem Dei segregatus est, unde nisi a grege Synagogae, si verborum latinorum significatio omni modo cum graeca interpretatione concordet?": NBA X/2, Roma 1997, 678–680; M. G. Mara, *Agostino interprete di Paolo*, s. 6–7, 165.

¹³ *Expositio quarumdam* 3[3]: „Quod autem dixit : Revelatur ira Dei de caelo super omnem impietatem et cetera, ait et Salomon de sapientibus mundi: Si enim tantum potuerunt scire, ut possent / aestimare saeculum, quomodo ipsius mundi Dominum et Creatorem non facilius invenerunt? Sed quos arguit Salomon, non cognoverunt per creaturam Creatorem; quos autem arguit Apostolus, cognoverunt, sed gratias non egerunt et dicentes se esse sapientes stulti facti sunt et ad colenda simulacra deciderunt. Nam sapientes gentium quod invenirent Creatorem, manifeste idem Apostolus, cum Atheniensibus loqueretur, ostendit. Cum enim dixisset: Quia in ipso vivimus et movemur et sumus, addidit: Sicut et quidam secundum vos dixerunt. Hac autem intentione prius arguit impietatem gentium, ut ex hac probet etiam ad gratiam posse pertingere conversos. Iniustum est enim ut poenam subeant impietatis, et praemium fidei non accipiant": NBA X/2, Roma 1997, 506; to i pozostałe polskie tłumaczenia tekstów Augustyna są własne.

Argumentację analogiczną do tej zawartej w Rz 1, 18–23 można odnaleźć także w *Sermones* 68, 4–7. Augustyn wyraża opinię, że tzw. matematycy, czyli mędracy napominani przez Salomona, nie poznali Stworzyciela. Często cytuje w odniesieniu do nich Mdr 13, 9, oskarżając ich, że przedkładają odkrywanie praw regulujących życie stworzeń nad poszukiwanie Boga w stworzeniu¹⁴.

Problematyka grzechu

Zasadniczą problematykę grzechu Augustyn zaczyna omawiać w *Expositio quarumdam* 4[4], komentując Rz 1, 21–24:

Poznawszy Boga, chwalili Go jako Boga, lecz nie oddali mu czci. To jest przyczyna grzechu, o którym powiedział: Początkiem każdego grzechu jest pycha. (Syr 10, 13). Ponieważ jeśli mieliby oni łaskę Bożą, która niesie z sobą mądrość, nie przypisaliby sobie jakiegokolwiek zasługi wynikającej z własnego rozumowania. Dlatego zostali skazani przez Pana na pragnienia swoich serc, ponieważ popełnili te czyny, które są nieodpowiednie¹⁵.

Poznanie, jak je rozumie Paweł, stanowi właściwe poznanie religijne, którego konsekwencją jest oddawanie czci Bogu oraz Jego kult. Augustyn przypisuje człowiekowi pychę i zarozumiałość i obarcza go winą za niedostateczne poznanie Boga i brak właściwej czci i kultu wobec Boga, co stanowi początek każdego grzechu. Zaś konsekwencją grzechu jest pożądlivość:

Wyrażenie: „wydał ich” należy rozumieć tak, iż pozostawił ich pragnieniom serc. Apostoł oznajmia także, że otrzymali oni od Boga zapłatę odpowiednią do swoich uczynków: wystawienie na łup pożądań serc¹⁶.

---

¹⁴ M. G. Mara, *Agostino interprete di Paolo*, p. 7, 96.

¹⁵ *Expositio quarumdam* 4[4]: „Quod autem dicit: Cognoscentes Deum non ut Deum glorificaverunt aut gratias egerunt, hoc caput est peccati, de quo dictum est: Initium omnis peccati superbia. Qui si gratias egisset Deo, qui dederat hanc sapientiam, non sibi aliquid tribuissent cogitationibus suis. Quapropter in desideria cordis sui traditi sunt a Domino, ut facerent quae non convenirent”: NBA X/2, Roma 1997, 508.

¹⁶ *Expositio quarumdam* 5[5]: „Quod autem dicit: Tradidit, intellegitur, dimisit in desideria cordis eorum. Mercedem autem mutuam dicit recepisse de Deo, ut traderetur in desideria cordis sui”: NBA X/2, Roma 1997, 508.

Podobny tekst znajdujemy u Augustyna w jego wyraźnie antymanichejskim dziele *Contra Adimantum* 7, 1, mającym za podstawę Rz 1, 24. Ukazuje on tutaj Boga, co prawda w formie bardzo zawołowanej, jako tego, którego działanie nie wynika z okrucieństwa, lecz z poszanowania pragnień każdego człowieka i dążenia do dania mu zapłaty stosownej do jego uczynków¹⁷.

Kolejnym stopniem grzechu jest dla Augustyna uleganie przewrotnemu umysłowi. Augustyn komentując Rz 1, 28–29, stwierdza w *Expositio quarumdam* 6[6]:

Na koniec: „Wydał ich Bóg na pastwę przewrotnego umysłu” ecc. Wcześniej omawiał deprawację, przejawiającą się w nikczemnościach, od których dochodzi się aż do popełniania przestępstw (każdy kto podąża za zgubną słodkością deprawacji, dochodzi w końcu do przestępstwa, co więcej, usiłuje utrzymać z dala od siebie osoby, które mogłyby go od tego odwieść). Podobnie zbudowany jest także fragment Mądrości Salomona, gdzie najpierw wyliczone są nikczemności, a potem następuje stwierdzenie: Zróbmy zasadzkę na sprawiedliwego, bo nam niewygodny, itd.¹⁸.

Wyrażenie „wydał ich Bóg...” przypomina Augustynowi starotestamentalną formułę określającą skutki gniewu Boga (Sędz 2, 14; 3, 8; Ps 106[105], 40–41; Mdr 2, 12). Augustyn krytykuje również manichejski determinizm i jego rolę w pojmowaniu wolności człowieka. Neguje więc pogląd, że człowiek czyni wszystko, bo tak chce, czyli nie jest niczym zdeterminowany w postanowieniach swej wewnętrznej woli.

---

¹⁷ O augustyńskiej polemice z manicheizmem zobacz: F. Decret, *Essais sur l'Église manichéenne en Afrique du Nord et à Rome au temps de Saint Augustin*, Institutum Patristicum Augustinianum, SEA 47, Roma 1995; J. Kevin Cole, *Anti-manichean Works*, [w:] *Augustine through the Ages*, 39–41.

¹⁸ *Expositio quarumdam* 6[6]: „Quod autem demum dicit: Tradidit illos Deus in reprobam mentem, etc., repletos, ait, omni iniquitate, datur intellegi ad nocere pertinere ista, quae nunc dicit, id est facinora. Superius autem dicebat de corruptelis quae flagitia nominantur, ex quibus ad facinora pervenitur, quoniam quisque perniciosam dulcedinem flagitiorum sequens, dum impediens personas removere conatur, pergit in facinus. Sic distinctus est etiam ille locus in Sapia Salomonis, ubi cum enumerasset superiora flagitia, ait: Circumveniamus pauperem iustum, quoniam inutilis est nobis, etc.”: NBA X/2, Roma 1997, 508.

Wyrażenie: Nie tylko ci, którzy czynią takie rzeczy, lecz także którzy się na nie zgadzają... oznacza, że ludzie zgadzając się na zbrodnicze postępowanie, aprobują także to zło, którego sami nie popełnili. O popełnionych już grzechach powiada: Dlatego nie możesz uwolnić się od winy, człowieku, kimkolwiek byś był. Określenie „kimkolwiek byś był” odnosi się zarówno do pogan, jak również do Żydów, którzy pretendują do wyrażania sądów na temat pogan, opartych na Prawie¹⁹.

Czym jest zatem dla Augustyna komentującego tekst św. Pawła do Rzymian sam grzech? Problem ten jest omawiany szczegółowo w obu cytowanych wcześniej komentarzach²⁰.

Interpretując wyrażenie z Rz 3, 20 mówiące, że na mocy Prawa żaden człowiek nie może dostąpić usprawiedliwienia przed Bogiem, przez Prawo bowiem dochodzi się tylko do większej znajomości grzechu, Augustyn dowodzi, że wszyscy ludzie są grzesznikami przed Bogiem. W *Komentarzu* do niektórych kwestii kontekst polemiczny jest wyraźnie antymanichejski. Augustyn odrzuca tutaj manichejskie potępienie Prawa żydowskiego. Powołuje się przy tym właśnie na św. Pawła, który owszem, czasami neguje ważność Prawa żydowskiego po Objawieniu się Jezusa, lecz jednocześnie broni ważności Prawa żydowskiego przed pojawieniem się łaski Chrystusa. Augustyn wprowadza tutaj swoje słynne rozróżnienie czterech stopni: przed prawem, pod prawem, pod łaską i w pokoju. Przed prawem, powiada, postępujemy według pożądliwości ciała, która jest tu utożsamiana z pychą.

---

¹⁹ *Expositio quarumdam* 7[7-8.]: „Quod autem dicit: Non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus, significat quia quaecumque fecerunt, non inviti, sed, cum ad mala facta consentiunt, etiam illa quae non fecerunt approbant, et ideo de perfectis iam peccatis dicit: Propterea inexcusabilis es, o homo omnis qui iudicas. Omnis autem cum dicit, subintrat iam, ut monstret non solum gentilem, sed etiam iudaeum, qui / secundum legem volebat iudicare de gentibus”: NBA X/2, Roma 1997, 508.

²⁰ Na temat tzw. *quaestiones et responsiones* jako jednego z patrystycznych przykładów egzegezy Pisma świętego zobacz: G. Bardy, *La littérature patristique des «Questiones et Responsiones» sur l'Écriture Sainte*, RBi 41 (1932) 21-236, 341-369, 515-537; 42(1933) 14-30, 211-229, 328-352; C. Curti, *Quaestiones et responsiones sulla Sacra Scrittura*, DPAC II, Wasale Monferrato 1983, 2958-2962; natomiast co do augustyńskiej egzegezy dogmatycznej: B. Margerie, *Introduction à l'histoire de l'exégèse. III. Saint Augustin*, 109-177.

Przed prawem nie walczymy, gdyż nie tylko pożądamy i grzeszymy, ale także znajdujemy aprobatę dla naszych grzechów. Pod prawem walczymy, lecz jesteśmy zwyciężeni: przyznajemy bowiem, że to co uczyniliśmy było złe. Oczywiście nie chcemy popełniać zła, ponieważ jednak nie posiadamy jeszcze łaski, zostajemy pokonani. Można tu uczynić porównanie do człowieka rzuconego na ziemię, który chce powstać, lecz znów upada, i ten powtórny upadek wydaje mu się jeszcze większy. Stąd pochodzi wyrażenie: Gdzie jednak wzmógł się grzech, tam jeszcze obficiej rozlała się łaska (Rz 5, 20). Oraz inne, znajdujące tutaj swoje potwierdzenie: dzięki Prawu dochodzi się do znajomości grzechu (Rz 3, 20). Nie mówi się tutaj o wyeliminowaniu grzechu, ponieważ grzech może być usunięty tylko przez samą łaskę. Prawo jest jednak dobre, ponieważ zabrania tych rzeczy, które winny być zabronione i nakazuje te, które powinno się nakazywać²¹.

W *Komentarzu* niedokończonym do Listu do Rzymian problematyka grzechu umieszczona jest w kontekście antyebionistycznym oraz antydonatystycznym. Polega to z jednej strony na odrzuceniu chrystologii ebionitów, traktującej Jezusa tylko jako człowieka, nie mogącego zatem usprawiedliwiać z grzechu. Z drugiej zaś akceptuje się, wbrew donatystom, pogląd, że w Kościele, który jest dziełem Ducha Św., istnieje możliwość odpuszczania grzechów. Co do kwestii grzechu Augustyn stwierdza dalej, że „grzeszymy nie przez pragnienie samo w sobie perwersyjne, lecz przez naszą zgodę na nie” Dlatego przytacza tutaj stwierdzenie Pawła: „niechże więc grzech nie króluje w waszym śmiertelnym ciele, oddając was na pastwę waszych pożądliwości” (Rz 6, 12). Istnieją pragnienia, którym nie ulegamy i w ten sposób nie pozwalamy, by nad nami panowały. Owe

---

²¹ *Expositio quarumdam* 12[13–18], 2–5: „Ante legem sequimur concupiscentiam carnis, / sub lege trahimur ab ea, sub gratia nec sequimur eam nec trahimur ab ea, in pace nulla est concupiscentia carnis. Ante legem ergo non pugnamus, quia non solum concupiscimus et peccamus, sed etiam approbamus peccata. Sub lege pugnamus, sed vincimur; fatemur enim mala esse quae facimus, et fatendo mala esse, utique nolumus facere, sed quia nondum est gratia, superamur. In isto gradu ostenditur nobis, quomodo iaceamus, et dum surgere volumus et cadimus, gravius affligimur. Inde hic dicitur: *Lex subintravit, ut abundaret delictum*. Inde et quod nunc positum est: *Per legem enim cognitio peccati*, non enim ablatio peccati est, quia per solam gratiam aufertur peccatum. Bona est ergo lex, quia ea vetat, quae vetanda sunt, et ea iubet, quae iubenda sunt”: NBA X/2, Roma 1997, 510.

pragnienia wynikają z faktu śmiertelności ciała i mają swój początek w grzechu pierwszego człowieka (skąd pochodzi nasza cielesność). Według Augustyna komentującego Rz 5, 14, wszyscy ludzie grzeszyli – na podobieństwo Adama – przez cały czas trwania Prawa, przekraczając nakazy Boga²². Wspomniane pragnienia nie zostaną unicestwione, dopóki nie zasłużymy na obiecaną przemianę po zmartwychwstaniu ciał, kiedy zapanuje doskonały pokój, który dla Augustyna stanowi czwarty stopień relacji grzech – łaska – usprawiedliwienie – wolny wybór człowieka. W stanie tym człowiek śmiertelny osiągnie nieśmiertelność i będzie doznawał doskonałego pokoju²³.

Problematyka wiary

Jak więc kształtuje się pojęcie wiary u św. Augustyna w odniesieniu do jego rozumienia wolnej woli człowieka? Łaska dociera do człowieka jedynie przez Jezusa Chrystusa. W *Inchoata Expositio* 4. (Rz 1, 3) Augustyn stwierdza, że „Chrystus objawił się w ciele i tak jest głoszony, według ciała jako syn Dawida, lecz według boskości jest zarazem i Synem Bożym i Panem samego Dawida” Dalej w *Inchoata Expositio* 5 objaśnia za św. Pawłem, że ciało Chrystusa powstało z nasienia dawidowego. Paweł mówi, że Jezus był wybranym Synem Bożym nie według ciała, lecz według Ducha i to nie jakiegokolwiek

---

²² *Expositio quarumdam* 22[29.1]: „Quod autem ait: Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen et in his, qui non peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adae, duobus modis distinguitur; aut: In similitudinem praevaricationis Adae regnavit mors, quia et qui non peccaverunt, ex origine mortalitatis Adam mortui sunt, aut certe: Regnavit mors et in his, qui non in similitudinem praevaricationis Adae peccaverunt, sed ante legem peccaverunt, ut illi peccasse intellegantur in similitudinem praevaricationis Adae, qui legem acceperunt, quia et Adam accepta praecepti lege peccavit. Sane etiam id quod dictum est: usque ad Moysen, totum tempus legis intellegendum est. Forma autem futuri dictus est Adam, sed a contrario; ut quomodo per illum mors, sic per Dominum nostrum vita”: NBA X/2, Roma 1997, 516.

²³ O samym zagadnieniu grzechu, w tym o znaczeniu grzechu pierworodnego u św. Augustyna: S. Agostino: *Introduzione alla dottrina della Grazia. I. Natura e Grazia*, 101–217.

ducha, lecz Ducha świętości, poprzez powstanie z martwych²⁴. Augustyn stwierdza ostatecznie w *Inchoata Expositio* 6: „Dzięki któremu otrzymaliśmy łaskę i apostołstwo” Łaska jest tutaj interpretowana przez Augustyna (podobnie jak u Ambrozjastra) jako usprawiedliwienie z grzechów; natomiast apostołat – jako szczególna misja powierzona Pawłowi dla ewangelizacji pogan²⁵.

Kiedy człowiek zostaje przez Wybawiciela obdarowany łaską, prosi go o możliwość wyzwolenia ze stanu upadku. Powstaje ze stanu grzechu nie o własnych siłach, lecz poprzez modlitwę do Wybawiciela. Wolny wybór człowieka polega tu na skorzystaniu z możliwości zwrócenia się do Chrystusa w modlitwie. Jak powiada Augustyn „przybywa wówczas łaska, która usprawiedliwia przeszłe grzechy, podtrzymuje człowieka w jego walce, obdarowuje umiłowaniem sprawiedliwości i pozwala pokonać strach”²⁶.

Św. Augustyn traktuje tutaj chrzest jako wyraz wiary Kościoła. Chrzest powoduje, że grzechy zostają odpuszczone, dzieła łaski uśmiercają grzech²⁷. Usprawiedliwienie przychodzi przez wiarę (Rz 3, 22), ponieważ to, co nie mogło wypełnić się dzięki Prawu, dokonało się dzięki wierze. Tak właśnie Abraham został usprawiedliwiony nie przez swoją zasługę, pochodzącą z uczynków, lecz przez wia-

---

²⁴ Grecki termin *oristheis* z Rz 1,4 pochodzący z *orizein* oznacza zarówno „oznajmiać”, jak i „ustanawiać”; w łacinie jest tłumaczony albo poprzez *destinatus* (np. Hilary, *De Trinitate* 7) ale są też manuskrypty *Afry* czy innych *Veteres Latinae*, które tłumaczą jako *praedestinatus* (później taka wersja występuje np. w Wulgacie). Rodzi to trudności w interpretacji np. ariańskiej, gdzie mówiłoby się wtedy o niższości Syna od Ojca. Rufin, komentując ten fragment, używa terminu *destinatus* – ustanowiony. Augustyn nie wchodzi w debatę filologiczno-teologiczną i odnosi *predestinatus* nie do Syna Bożego preegzystującego, lecz do tego kim Syn Boży wcielony stałby się po zmartwychwstaniu umarłych; por. M. G. Mara, *Agostino interprete di Paolo*, p. 17, 170; zagadnienie chrystocentryzmu czy też teocentryzmu w teologii augustyńskiej: B. Studer, *Gratia Christi – Gratia Dei bei Augustinus von Hippo. Christozentrismus oder Theozentrismus?*, Institutum Patristicum Augustinianum, SEA 40, Roma 1993; o problemie predestynacji w teologii św. Augustyna zobacz: A. Trapè, *S. Agostino: Introduzione alla dottrina della Grazia. II. Grazia e Libertà*, 203–300.

²⁵ *Inchoata Expositio* 4–6: NBA X/2, Roma 1997, 682–688.

²⁶ *Expositio quarumdam* 12 [13–18], 7: NBA X/2, Roma 1997, 510–512.

²⁷ *Expositio quarumdam* 25 [31]: NBA X/2, Roma 1997, 518; por. Rz 6, 1–2.

rę w moc łaski Boga²⁸. Bóg usprawiedliwia człowieka swoją darmo-wo okazywaną łaską, dzięki której pozwala grzesznikom żyć w wierze i według sprawiedliwości, czyli czyniąc dobrze²⁹. Wszystko, co moglibyśmy sobie przypisać, przypisuje się Bogu, który przez Ducha Świętego udzielił człowiekowi łaski³⁰.

Wyrażenie pawłowe z Rz 6, 14: „Albowiem grzech nie powinien nad wami panować, skoro nie jesteście poddani Prawu, lecz łasce”, Augustyn odnosi do trzeciego stopnia, sub gratia, gdzie człowiek, kierując się rozumem, służy Prawu Boga, podczas gdy ciałem służy prawu grzechu. Dopóki jednak nie zgadza się wewnętrznie na perwersyjne pragnienia, żyje w łasce, a grzech nie króluje w jego śmiertelnym ciele. Kto jest zdominowany przez grzech, ten przebywa jeszcze w stanie pod prawem, a nie pod łaską³¹. Augustyn komentując zdanie z Rz 8, 1 „Nie ma żadnego potępienia dla tych, którzy są w Jezusie Chrystusie”, stwierdza, że kto rozumowo (czy według G. M. Mary – duchowo) służy prawu Bożemu, ten nie popada w żaden grzech pożądania (*concupiscentia*)³².

Komentarz do Rz 8, 3–4 zawiera stwierdzenie, że Jezus przyjmuje śmiertelne ciało, podobne do ciała grzesznego, gdyż grzeszne ciało jest skazane na śmierć. Jednak śmierć Chrystusa jest owocem łaskawości Bożej, a nie wynikiem spłacania długu czy też efektem sprawiedliwości. Dzięki śmierci Chrystusa nie boimy się już śmierci, nie pożądamy dóbr czasowych, ani nie boimy się czasowego zła, gdyż wszystko to ma charakter cielesny. Dlatego dzięki człowiekowi Bożemu, czyli Chrystusowi, sprawiedliwość Prawa wypełnia się nie wtedy, gdy postępujemy według ciała, lecz wtedy, gdy kierujemy się nakazami ducha. Miłość zaś jest cechą właściwą dla tych, którzy postępują według ducha³³.

---

²⁸ *Expositio quarumdam* 14 [20]: NBA X/2, Roma 1997, 512; por. Rz 4, 2.

²⁹ *Expositio quarumdam* 15 [21]: NBA X/2, Roma 1997, 514; por. Rz 4, 4.

³⁰ *Expositio quarumdam* 20 [26]: NBA X/2, Roma 1997, 514; por. Rz 5, 3.

³¹ *Expositio quarumdam* 27 [35]: NBA X/2, Roma 1997, 520; por. Rz 6,14.

³² *Expositio quarumdam* 39 [47]: NBA X/2, Roma 1997, 528; por. Rz 8,1.

³³ *Expositio quarumdam* 40 [48]: NBA X/2, Roma 1997, 528; por. Rz 8, 2–8.

Człowiek zostaje zatem wyzwolony i całkowicie usprawiedliwiony dzięki wierze. Żaden człowiek nie jest samowystarczalny („Apostoł mówi o tych, którzy uwierzyli: stworzenie będzie wyzwolone ze służby śmierci w ten sposób, że nie będzie służyło zniszczeniu, któremu ulegają wszyscy grzesznicy... Stworzenie będzie wyzwolone i dozna wolności chwały dzieci Bożych (Rz 8, 21), to jest gdy także ono osiągnie wolność chwały dzieci Bożych przez wiarę”)³⁴.

Komentując Rz 9, 11–15, Augustyn stwierdza zatem ostatecznie, że w stanie łaski jesteśmy zdolni wierzyć i chcieć, (tzn. w *Retractationes* 1, 22(23), 5 precyzuje, że chcieć i wierzyć może zarówno Bóg jak i człowiek, ponieważ Bóg daje nam wolę i nie predestynuje nas do czynienia dobra – oddaje wybór człowiekowi). To od Boga przede wszystkim zależy to, czy ofiaruje tym, którzy wierzą i chcą zdolność czynienia dobra przez Ducha Świętego, poprzez którego miłość Boga jest rozlana w naszych sercach, aby uczynić nas miłosiernymi³⁵.

Toteż jak pisze dalej w Komentarzu niedokończonym do Listu do Rzymian – Ewangelia była głoszona nie po to, aby żyjący pod prawem Żydzi byli uznani jako sprawiedliwi za wierzących, lecz aby ludzie zostali usprawiedliwieni z wiary, a później zaczęli żyć według sprawiedliwości³⁶. Za pośrednictwem Kościoła katolickiego, który jest matką świętych, Duch Święty rozprzestrzenia się po całym świecie³⁷. Ci natomiast, którzy popadają w zepsucie (rozwiązłość i zło związane ze zwątpieniem w Boskie przebaczenie) grzeszą przeciwko Duchowi Świętemu³⁸.

Z tych właśnie powodów Paweł jako członek Kościoła, oddzielony po nawróceniu od Żydów, głosi Ewangelię Chrystusa różną także od prawd pogańskich wieszczków (jak np. Sybilla)³⁹. Paweł zwraca się do świętych w Rzymie – czyli do tych, którzy zostali we-

---

³⁴ *Expositio quarumdam* 45 [53]: NBA X/2, Roma 1997, 5532–536; por. Rz 9, 13–23.

³⁵ *Expositio quarumdam* 53 [61]: NBA X/2, Roma 1997, 544–546; Rz 9, 4–7. 11–15.

³⁶ *Inchoata Expositio* 1, 1–3: NBA X/2, Roma 1997, 678.

³⁷ *Inchoata Expositio* 15: NBA X/2, Roma 1997, 702–704.

³⁸ *Inchoata Expositio* 22: NBA X/2, Roma 1997, 716–718.

³⁹ *Inchoata Expositio* 3: NBA X/2, Roma 1997, 680.

zwani do bycia świętymi, kiedy byli jeszcze grzesznikami. Ich usprawiedliwienie nie zależy od ich własnej zasługi, gdyż Bóg ich umiłował i wezwał jeszcze przed nawróceniem⁴⁰. Dlatego końcowe pozdrowienie św. Pawła z Listu do Rzymian: „Łaska wam i pokój od Boga, Ojca naszego, i Pana Jezusa Chrystusa”⁴¹ należy według św. Augustyna rozumieć następująco: łaska związana jest tu z odpuszczeniem grzechów w Bogu Ojcu i Synu; natomiast pokój to łaska pojednania z samym Bogiem⁴².

Zakończenie

W podsumowaniu rozważań na temat problematyki grzechu, wiary i usprawiedliwienia, obecnej w augustyńskich komentarzach do Listu do Rzymian św. Pawła, należy przede wszystkim zaznaczyć, że dla św. Augustyna główną przyczyną grzeszności człowieka jest pycha. Augustyn analizując Rz 1, 21–24, dochodzi do wniosku, że człowiek, mimo że poznał Boga, nie oddaje mu czci i chwały, gdyż jest pyszny i zarozumiały. Poznanie Boga jest dla Doktora z Hippony właściwym poznaniem religijnym, które wyraża się właśnie poprzez oddawanie czci Bogu oraz w Jego kulcie. Przez grzech pychy człowiek odwraca się od Boga, w swej zarozumiałości nie chce Go poznawać i oddawać Mu właściwej czci i wyrażać należnego Mu kultu. Taka pycha według Augustyna jest początkiem każdego grzechu ludzkiego (*Expositio quarumdam* 5[5]). Konsekwencją grzechu człowieka jest zatura więzi z Bogiem i poddanie się ludzkim pożądlnościom, których owocem są wszelkie nieprawości. Kolejnym stopniem grzechu jest uleganie przewrotnemu umysłowi (*Expositio quarumdam* 6[6]). Wydźwięk augustyńskiego komentarza jest wyraźnie antymanichejski – Hipponata odrzuca manichejskie potępienie Prawa żydowskiego, które obowiązywało do czasu objawienia się łaski w Jezusie Chrystusie.

---

⁴⁰ *Inchoata Expositio* 7: NBA X/2, Roma 1997, 688; por. Rz 1, 1–7.

⁴¹ *Inchoata Expositio* 8: NBA X/2, Roma 1997, 690.

⁴² Szerzej o problematyce usprawiedliwienia w teologii św. Augustyna: S. Agostino: *Introduzione alla dottrina della Grazia. I. Natura e Grazia*, 217–329.

Augustyn w *Expositio quarumdam* 12[13–18] wprowadza rozróżnienie czterech stopni człowieka doznającego łaski: przed prawem, pod prawem, pod łaską i w pokoju. Przed prawem człowiek postępuje według pożądliwości ciała, które są dla Augustyna utożsamiane z pychą ludzką. Człowiek grzeszy nie przez samo pragnienie, lecz przez zgodę na zaspokojenie owego pragnienia. Same zaś pragnienia zostaną zniesione dopiero w czasie doskonałego pokoju, czyli kiedy człowiek dostąpi czwartego stopnia łaski. Augustyn nie precyzuje w *Expositio quarumdam*, czym cechuje się wolna wola człowieka żyjącego w stanie owego pokoju. Określi to dopiero w *De correptione et gratia* w roku 426, kiedy stwierdzi, że człowiek żyjący w pokoju posiada wolną wolę pojmowaną jako właściwość „aby nie móc zgrzeszyć”

Omawiając problematykę wiary, Augustyn zauważa, że łaska dociera do człowieka jedynie przez Jezusa Chrystusa. Komentując Rz 1, 3–4 w *Inchoata Expositio* 4–6 dochodzi do wniosku, że łaska może być dana człowiekowi tylko przez Wybawiciela, Jezusa Chrystusa. Człowiek wyzwala się ze stanu grzechu nie o własnych siłach, lecz dzięki modlitwie do Niego. Wolny wybór człowieka polega tu na możliwości zwrócenia się do Chrystusa w modlitwie. Kolejnym etapem zawierzenia Bogu i Jego łasce jest chrzest, który dla Augustyna stanowi wyraz wiary Kościoła katolickiego. Przez chrzest następuje śmierć dla grzechu, same grzechy zostają odpuszczone, a kolejne dzieła łaski uśmiercają grzech w człowieku.

Usprawiedliwienie dla człowieka dokonuje się zatem przez wiarę (Rz 3, 22). Augustyn komentując Rz 8–9 stwierdza, że człowiek może być całkowicie wyzwolony i całkowicie usprawiedliwiony dzięki wierze. Natomiast żaden człowiek nie jest samowystarczalny. Człowiek przebywający w stanie łaski posiada wybór, czy wierzyć i chcieć. Jednak to od Boga zależy, żeby dać tym, którzy wierzą i chcą, zdolność czynienia dobra, czyli bycia miłosiernymi (*Inchoata Expositio* 15, 11). Dlatego Ewangelia jest głoszona, aby ludzie najpierw zostali usprawiedliwieni ze względu na swoją wiarę, a później – już jako wierzący – zaczęli żyć według sprawiedliwości. W Kościele właśnie głosi się prawdę o przebaczeniu danym przez Boga poprzez Ducha Św. Osoby popadające w zepsucie rozwiązłości i w zwątpie-

nie w Boskie przebaczenie dopuszczają się – zdaniem Augustyna – grzechu przeciwko samemu Duchowi Świętemu. Łaska odpuszczenia grzechów należy do samego Boga, pojednanie z Bogiem następuje z Jego woli, kiedy człowiek jest jeszcze w stanie grzechu. Dlatego też człowiek nie ma żadnej zasługi w usprawiedliwieniu, które jest łaską daną przez Boga (*Inchoata Expositio* 3–8).

Problem of Sin, Faith and Justification in St. Augustine's Commentaries on the Letter to Romans Summary

St. Augustine wrote two commentaries on St. Paul's Letter to Romans: in Carthage, in June 394 he wrote *Expositio quarumdam propositionum ex Epistola ad Romanos* (Commentary on Statements in the Letter of Paul to the Romans). In the other one St. Augustine analyzed *The Letter to the Romans* in Hippo in 395 in the so called *Epistolae ad Romanos inchoata Expositio* (Unfinished Commentary on the Letter to Romans). The article presents Augustine's view on sin, faith and justification as he sees them in Paul, against Manichees. The characteristic teaching of these treatises is the four stages of the history of salvation: *ante legem*, *sub lege*, *sub gratia* and *in pace* (*Expositio quarumdam*). These stages, Augustine argues, correspond both to the periods of human history and to the steps in spiriual development of an individual believer. Unable not to sin the sinner's *sub lege* can nonetheless freely choose to implore Christ's aid. "Grace" and "peace" are themselves nothing other than God's gift of the Spirit, which is given for all sinners so that they might be released from sin and in this way be reconciled with God. What sin then is unpardonable? It is despair. "Continuing in wickedness and maliciousness with despair of the kindness and mercy of God" (*Inochata expositio*). To despair is to resist God's gift of the Holy Spirit, which brings grace and peace, reconciling the sinner with God. If the sinner despairs of forgiveness, he will continue to sin, and so never be forgiven.